

- Pff – Paffen. Deutsch-Russisches Satzlexikon: In 2 Bd. – Leipzig: VEB, Verlag Enzyklopädie, 1988. – Bd. 2. – S. 853 – 1686.
- Sch – Hermann V. Das kurze Leben der Sophie Scholl. – Ravensburg: Buchverlag. Otto Maier GmbH, 1987. – 189 S.
- SL – Lenz S. Deutschstunde. – Hamburg: Hoffmann und Campe, 1986. – 398 S.

Summary

Polysemy of signs of any language level is universally recognized as an absolute language universal. This article deals with the polysemy of the group of words consisting of a preposition and a noun of the type "mit + Nomen (Dat.)" in the structure of the sentences in the modern German language with nonisomorphy of its surface and deep structures being taken into account.

МОВНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ОБРАЗУ ВОРОГА В РОМАНІ Т.КЛЕНСІ "DEBT OF HONOR"

Олег Семенюк

(Кіровоградський державний педагогічний університет)

Віктор Білоус

(Соціально-педагогічний інститут Педагогічна академія)

Сучасний світ характеризується біполярністю, одним з проявів якої є наявність у суспільстві поділу на "своїх та чужих", "добрих та поганих" тощо. Цей поділ має характер суто умовний, суб'єктивний, розпливчастий, його можна не визнавати, не сприймати взагалі, з ним можна не погоджуватись, але, хай у підсвідомості, він все ж таки існує, спрацьовує, впливає на судження, оцінки, світосприйняття. Диференціацію світу, суспільства, соціальних груп певним чином "допомагають" творити й підтримувати релігія, мистецтво, музика, література, змальовуючи антагоністичні образи у свій спосіб.

З відходом в історичну тінь методу соціалістичного реалізму питання класового характеру літератури втратило колишню гостроту та принциповість, але художній твір не може бути безвекторним, і це особливо характерно для жанру політичного детективу. Такі твори просто не відбуваються без наявності гострого протистояння, без виразної антагоністичності персонажів, без чіткого поділу на "своїх" та "чужих". Імпліцитно вони створюють образ ворога, підтримуючи та поглиблюючи протистояння, що вже давно існує в суспільстві.

Вивчення різноманітних аспектів створення образу ворога активізувалось в суспільних науках після Другої світової війни на тлі війни “холодної”. Після її закінчення актуальності набули етнонаціональні та релігійно-культурні конфлікти, й питання отримало новий ракурс вивчення. Проблема висвітлена в працях філософів, соціологів, політологів, психологів: О. Волобуєва, Л. Гудкова, П. Гурєєва, С. Кара-Мурзи, Н. Мейлера, П. Лайнбарджера, А. Савельєва, А. Фатєєва, Ю. Чернявської та ін. Існують і розвідки, присвячені лінгвістичному аналізу механізму створення образу ворога. Це, зокрема, праці Н. Гронської, Р. Блакара, І. Жукова, Є. Молодченко, І. Сафіуліної, С. Тер-Мінасова та ін.

Завданням нашої статті є аналіз мовних, зокрема – лінгвокультурних, засобів створення образу ворога, у художніх творах жанру політичного детективу, створених після розпаду СРСР і формального завершення протистояння соціалістичного та капіталістичного таборів. За приклад обрано роман американського письменника Тома Кленсі “Debt of Honor” (“Борг честі”), який побачив світ у 1994 році. Твір – один із серії історій про Джека Райана (The Hunt for Red October, Patriot Games, Clear and Present Danger та ін.), деякі персонажі також є перехідними. Сюжет вигаданий, але з погляду сучасності не зовсім фантастичний: Японія за підтримки Індії та Китаю прагне взяти гору над Сполученими Штатами Америки. Події відбуваються практично по усьому світі.

Зрозуміло, що в художньому творі мовні засоби створення образу ворога неможливо від’єднати від культурно-психологічного та історично-соціального контекстів. Саме тому наш аналіз буде мати більш філологічний, ніж суто лінгвістичний аспект. Нижче пропонуємо розглянути деякі прийоми та засоби, що їх використовує автор для створення образу ворога Америки, але перед цим акцентуємо увагу на тому, що розуміється під *образом ворога*. У сучасній науковій літературі це поняття визначають як ідеологічний і психологічний стереотип, що дозволяє вибудовувати політичну поведінку в умовах дефіциту справжньої (правдивої) інформації про політичного (або іншого) опонента (опонентів). Зазвичай виникнення образу ворога пов’язано із розвитком певного соціального антагонізму. Виходячи із такого визначення, ми зосередимось на використанні мовних (мовленневих) одиниць і формул, які входять в коло понять *стереотипів, міфологем, культурем, прецедентних текстів*.

Як талановитий письменник свого жанру, описуючи антагоністів, Кленсі намагається уникати узагальнень, звинувачуючи не цілі народи, а окремих їх представників. Так, одним з центральних персонажів роману є визначний представник фінансово-промислових кіл Японії (Ямата). Саме завдяки його зусиллям, його стратегічному плануванню розпочинаються бойові дії між Японією та США. Це ворог Америки – сильний, розумний, підступний. Його образ змальовано виразно та переконливо.

На початку твору Ямата приїздить на місце самогубства членів його сім’ї, які наприкінці II світової війни кинулись зі скелі у море, не бажаючи потрапляти у полон до американських морських піхотинців. Місцеві мешканці назвали це місце “скеля Банзай”. Ямата – людина немолода, але йому не бракує цілеспрямованості,

внутрішньої сили та впевненості, він вмів приховувати свої почуття (*"A man in his early sixties, his stride was strong and purposeful,..his face was impassive"*). Ці риси загалом позитивні, наявність їх у бізнесмена є цілком нормальним явищем, але автор подає деталь, яка насторожує реципієнта: Ямата прихильник відмінної від християнства релігії. Щоб привернути до себе увагу духів, Ямата плескає в долоні та вклоняється (*"The businessman clapped his hands once and bowed his head, both to call the attention of the lingering spirits to his presence and to show proper obeisance to their influence over his destiny"*). У християн подібних звичаїв немає, отже, Ямата – практично язичник, “чужий”. Це одразу виводить його за межі довіри представників християнського світу.

Картина перебування Ямати на скелі сповнена символізму: “банзай” – одвічний бойовий клич японців, хвилі Тихого океану (теж вічна категорія) розбиваються об скелю, як розбилися об неї тіла родичів Ямати (*"The waves marching in their endless ranks to smash against the rocks at the base of the cliff—the same rocks that had smashed the bodies of his parents and siblings"*); бізнесмен вважає, що духи (*kami*) тих, хто загинув, чекали на його повернення (до слова та символу *kami* ми ще звернемося) і подумки ділиться з ними планами розбудови майбутнього, для чого потрібно спершу все зруйнувати (*"He'd build here, but only after he'd done what was necessary first. First, he had to destroy"*) [1, с.14, 15].

Трохи пізніше Ямата знову на тому ж самому місці, він споглядає вічний океан і рефлексує, що це “американське озеро”, у якому панує американський флот, ще не здогадується про очікувані зміни (*"He could see the surface of the North Pacific...the immortal sea. For almost all of his life, it had been an American lake, dominated by their navy. Did the sea know that? Did the sea know that it would change?"*) [1, с. 186].

Відмінною рисою окремих представників японського народу є культ краси зла (*"The engineer at the Yoshinobu space-launch complex knew he was not the first man to remark on the beauty of evil"*). Це може бути красивий самурайський меч (*"The national mania for craftsmanship had probably begun with the loving attention given to swords, the meter-long katana of the samurai"*) [1, с.76], чи винахідливо вигадана та майстерно зроблена з урану-238 ядерна боєголовка ракети (*"That was the elegant part, the engineers thought, especially those unfamiliar with nuclear physics who had learned the process along the way. The U-238, so dense and hard and difficult to work, was a highly refractory metal. The Americans even used it to make armor for their tanks, it resisted external energy so well. Screeching through the atmosphere at 27,000 kilometers per hour, air friction would have destroyed most materials, but not this one, at least not in the few seconds it took, and at the end of the process, the material would form part of the bomb itself. Elegant, the engineers thought, using that most favored of words in their profession, and that made it worth the time and the trouble"*). До цього додається повна зневага до інших людей. У момент вибуху урановий корпус боєголовки спричинить основний обсяг радіоактивного забруднення (*"If the bomb was detonated, the uranium-238 from which it was made would also create most of the fallout"*), але ніхто не думає про його вплив на людей,

бо для японців з роману “це ж тільки чиста фізика!” (“*Well, that was physics*”) [1, с. 97].

Письменник негативно характеризує ставлення японців до жінок (“*Then there was the way they treated women...The war between the sexes in this country certainly had rules different from the ones with which he'd been raised*”) [1, с.101]. Деякі персонажі з підвищеною емоційністю обговорюють у лазні фізичні особливості американок та їхню поведінку (“*I wish you hadn't told me about that round-eye,*” *Nomuri said with his own eyes closed, sitting in his usual corner and allowing his body to take in the enveloping heat of the water*”) [1, с. 111]. Майбутній прем'єр-міністр має всі риси не політичного діяча, а сексуального маніяка (авторський неологізм “*cocksman*”, not “*statesman*”) [1, с.82], на думку американської журналістки у нього вдача та прагнення гвалтівника, якого слід стерегтися (“*And he's the next head of that country's government.*” *Kris Hunter's eyes were even more intense now. "He hates us, Dr. Ryan. I've interviewed him. He didn't want me because he found me attractive. He wanted me because he saw me as a blond-and-blue symbol. He's a rapist. He enjoys hurting people. You don't forget the look in the eyes once you've seen it. He's got that look. We need to watch out for this guy. You tell the President that"*) [1,с. 222].

Виведені в романі американці зазвичай п'ють каву, зрідка – пиво, дуже рідко – віскі. Японці ж п'ють саке, але й тут автор зазначає, що їм краще не пити, оскільки мають уроджену ваду організму, яка спричинює підвищений рівень сп'яніння (“*Many Japanese have a genetic abnormality called "Oriental Flush" in the West, or with greater ethnic sensitivity, 'pathological intoxication." It is actually an enzyme disorder, and means that for a relatively low quantity of alcoholic intake, there is a high degree of result*”) [1, с.111]. У цьому контексті недостатньо підтверджений медичний факт автор використовує як об'єктивне (стереотипне) висловлювання, яке екстраполює думку, що японці як народ знаходяться на відносно низькому рівні розвитку.

Водночас, як ми вже зазначали вище, основною негативною рисою змальованих у творі японців є претензії на національну виключність. Вони зневажають навіть генетично споріднених з ними корейців (“*There was the racial part of it, of course. Japan was not strictly speaking a homogeneous society; the Ainu people were the original inhabitants of the islands but they mainly lived on Hokkaido, the northernmost of the Home Islands. Still called an aboriginal people, they were also quite isolated from mainstream Japanese society in an explicitly racist way. Similarly Japan had an ethnic-Korean minority whose antecedents had been imported at the turn of the century as cheap labor, much as America had brought in immigrants on both the Atlantic and Pacific coasts. But unlike America, Japan denied citizenship rights to its immigrants unless they adopted a fully Japanese identity, a fact made all the more odd in that the Japanese people were themselves a mere offshoot of the Korean, a fact proven by DNA research but which was conveniently and somewhat indignantly denied by the better sections of Japanese society*”). Решта ж народів для них – *гайджин*, варвари (“*All foreigners were gaijin, a word which like most words in the local*

language had many flavors. Usually translated benignly as meaning just "foreigners," the word had other connotations like "barbarian") [1, с.100]. Показовий контекст де віддзеркалюється “ввічлива зневага” японців до потенційно важливого союзника під час переговорів із індійським адміралом щодо спільних дій проти американців (“*With his swarthy skin and sharp features,.. an educated and very bright potential ally,.. Chandraskatta was regarded by the others with polite contempt*”), їм здається, що від цієї людини пахне “по-іноземному” і цей уявний запах не у змозі подолати навіть велика кількість спожитого sake (“*He was even more gaijin than the Chinese guest, and the eight zaibatsu around the table each imagined that he could smell the man, despite their previous intake of sake...*”) [1, с.45].

На окрему увагу заслуговує тема мовленнєвого змалювання Томом Кленсі образів росіян. Текст роману “Борг честі” демонструє дуже толерантне ставлення до них та їхньої діяльності, але автор не утримується від порівняння росіян та японців у питаннях національної виключності. Офіцер зовнішньої розвідки Росії, цитуючи хайку, висловлює думку, що “маленьким варварам” дуже далеко до “Пушкіна, навіть до Пастернака” (“*'Plum blossoms bloom, and pleasure women buy new scarves in a brothel room.' Not exactly Pushkin, is it? Not even Pasternak. Arrogant little barbarians*”). Сподівання росіянина побачити цікаву країну, приємних людей не справдилися. Навпаки, за три роки перебування в Японії він зненавидів багато сторін японської культури головним чином тому, що надмірно пихате ставлення до решти світу було притаманне і йому самому (“*He'd been in Japan for three years. He'd arrived expecting to find a pleasant, interesting place to do business. He'd come to dislike many aspects of Japanese culture, mainly the assumed local superiority to everything else in the world, particularly offensive to a Russian who felt exactly the same way*”) [1, с.429]. Вживання слова “варвар” відносно носіїв іншої культури, іншої цивілізації виразно поєднує японських та російських військових у ставленні до “інших”.

На противагу цій націоналістичній обмеженості американці змальовані великою командою односторонців, у складі якої чоловіки й жінки, етнічні англосакси, німці, євреї, латинози, афроамериканці, навіть росіяни. Автор прямо висловлює думку про те, що перемога буде за тим світом, який визнає цінності відкритого суспільства.

Експансія Японії зумовлена об'єктивно: Ямата порівнює свою країну з містом без землі за мурами, до сильної руки без серця, яке качало б до неї кров (“*Our country is like ... like a city with no surrounding countryside, like a strong arm without a heart to send it blood*”) і закликає до виправлення ситуації, хай і ціною великого ризику або й загибелі (“*We've told ourselves for years that this is a normal state of affairs—but it is not, and we must remedy the situation or perish. It is a great gamble we undertake*”) [1, с.210]. Світова політична ситуація в романі складається для Японії сприятливо (“*His country's needs coincided exactly with a new opportunity*”): порушено баланс між Сходом і Заходом (“*There was a new world, and despite America's repeated pronouncements of a new order for that new world, only disorder had replaced what had been three generations of—if not stability, then*

at least predictability. The symmetry of East and West was now so far back in the history of contemporary minds that it seemed like a distant and unpleasant dream. The Russians were still reeling from their misguided experiment, and so were the Americans, though most of their pain was self-inflicted...”), і за зменшення сили колись великих Росії та Америки виникла можливість підйому держави, яка заслуговувала бути великою (*“And in the dimming of two formerly great powers lay the opportunity for a country that deserved to be great”*) [1, с.86]. Використання письменником загальнозрозумілих символів-архетипів – *рука, серце, кров, місто, держава, порядок, велич, загибель* – робить цей уривок виразно експресивним.

Визнаючи слабкість економічних підвалин Японії, персонаж зазначає, що “слабкі та дурні американці”, на відміну від “розумних” японців, отримали свої багатства завдяки примхам долі (*“The basic problem is that our country's economic foundation rests not on rock, but on sand,” Yamata began, speaking rather like a philosopher. “As weak and foolish as the Americans are, fortune has given them things which we lack. As a result, however clever our people are, we are always at a disadvantage”*) [1, с.125]. Саме тому він вирішує діяти від імені олігархів і від імені держави, започатковуючи процес відродження Японії за рахунок приниження іншої країни (або й країн!): (*“He could act on their behalf and his nation's. It was his mission to raise up his nation and to humble others. It was his destiny and his duty to make these things happen, to be the catalyst for all the energy of others”*) [1, с.90]. Створенню додаткового відтінку важливості моменту допомагає вжита автором підсилювальна конструкція *“it was..”, “it was his mission”, “it was his destiny”* – “це була його справа”, “це була його доля”. Цього моменту Ямата чекав 15 років, ба більше, все доросле життя, починаючи з того дня у лютому 1944 року, коли сім'я відправила його з дому кораблем (*“Yamata told himself that he had waited fifteen years for this moment. Then he considered the thought,.. and realized that he'd really waited a lifetime for it, since the age of ten, when in February 1944, he alone of his family had boarded the ship”*) [1, с. 125].

Якщо ще раз звернутись до аналізу сповненої символізму сцени на “скелі Банзай”, то побачимо важливі імпліцитні мовні деталі. Переобладнані японцями з цивільних Боїнгів В-767 літаки електронної розвідки мали позивний “Камі”. Подібно духам предків, вони захищали країну від проникнення ворога, але один за одним гинули. Японія втрачає підтримку надприродних спіритів (й “одноіменних” електронних повітряних розвідників). Під час перебування на скелі Ямата розмірковує над необхідністю руйнувати (*“He had to destroy”*). Іменник “*destroyer*”, “ескадрений міноносець”, утворено саме від дієслова “*to destroy*” – руйнувати. Лідер есмінців ВМС Японії “Мутсу” є практично одним з персонажів роману, який фігурує у декількох епізодах твору. Його загибель від торпед американської субмарини символізує знищення того, хто знищує.

Текст роману “Борг честі” містить значну кількість історичних аналогій, які представлено пропріальною лексикою: бойові кораблі обох сторін носять назви одиниць флоту, що брали участь у Другій світовій війні, часто згадуються імена командирів та воєначальників того періоду. Це допомагає створити

трансцендентну, об'ємну в часі систему образів супротивників. Символічним для долі Японії в романі є те, що наказ про бойові дії прем'єр-міністр віддає кодовою фразою майже п'ятдесятирічної давності: “Розпочати сходження на гору Ніітака”. Результат такого “сходження” під час Другої світової війни загальновідомий. Японія знову терпить поразку, підтверджуючи правильність цитування героєм твору Джеком Райаном слів американського адмірала Біла Хелсі, що після закінчення війни японською будуть розмовляти тільки в пеклі (“*On the evening of December 7, 1941, USS Enterprise pulled into Pearl Harbor to refuel and rearm. Admiral Bill Halsey was riding the bridge, as usual, and looked at the mess from the morning's strike and said, 'When this war is over, the Japanese language will be spoken only in hell'*”) [1, с.463]. Можна говорити про цілеспрямоване використання в цьому контексті архетипу пекла, де мають відбуватися покарання несправедливі за свої порушення встановлених канонів. Чи є об'єктивно справедливим встановлений американцями зразок світового устрою річ суперечлива, але Кленсі не має щодо цього жодних сумнівів. Для пропагування своєї приватної позиції автор використав архетип загальнорелігійного характеру, який безвідмовно спрацьовує відносно дуже широкого спектру світового суспільства.

Запропонована стаття дозволяє лише схематично окреслити деякі мовні засоби створення образу ворога і є частиною більш значного за обсягом дослідження, але ми маємо підстави зазначити, що для вирішення художнього й суспільно-політичного завдання, автор твору (у проаналізованому випадку – політичного детективу) ретельно добирає лексику та емоційно-інтонаційні й синтаксичні конструкції, використовує символи, архетипи та прецедентні тексти. Значущість і функціонування подібних мовних засобів та прийомів виходить за межі суто художньої літератури: вони є приналежністю дискурсу пропаганди в суспільствах періодів протистоянь.

Література

1. CLANCY, Tom. Debt of Honor, G.P. Putnam's Sons, New York, 1994, 766 p.

Summary

The world we live in is divided. This fact produces the need of “friend-or-foe” identification. The aim of our study is to show this “identification system”, based on religious, cultural, linguistic and other differences between people of various nations, in operation in Tom Clancy’s “Debt of Honor”. The author creates the image of the enemy using carefully chosen lexis and syntax, employing archetypes and symbols. Practical value of such methods lies not only within the limits of fiction – they can be widely used in press reports and copywriting, in public addresses by political and religious leaders.